

ROLF SCHREINER:

Jan og Josef

Ein gang midt på 1960-talet leste eg ei bog så gjorde sterkt inntrykk. Den handla om det meste kjende attentatet onna andre verdenskrig. Siden Claus von Stauffenberg mislyktes med å dreba Hitler i førerens bunker 20. juli 1944, e likvideringen av Reinhard Heydrich den viktigste aksjonen så blei gjennomført mot nazismens toppledere. Historien har ein tragisk slutt i St. Kyrillos og St. Methodios-kirken i Reslovagaten i bydelen Novo Mesto i Praha.

Då eg i 1969 va i Praha for første gang, kjørte me rundt i byen med ein lokal guide, og då med passerte kirken, fortalte hu om jakten på tsjekkosllovakiske modstandsfolk og pekte på adle kulehålene på kirkeveggen. Hu blei ganske øvegidda då eg spurte: «Hette ikkje de Jan Kubis og Josef Gabcik?»

Tidlig på 1990-talet va eg på familetur i Praha, og de eldste – de så hadde opplevd krigen – fekk gjenoppleva nazismens grufullhed då me besøkte kirken og leste på minnetavlen ude på kirkeveggen.

For 15 år siden fekk me ein ny opplevelse. Då va der blitt museum nere i krypten onna kirkegolvet – der dramatikken foregjekk. Og heile historien om Jan og Josef blei fortalt i tekst og bilder.

Reinhard Tristan Eugen Heydrich, født 7. mars 1904 i den tyske byen Halle, va ein sleip jævel. Allerede på slutten av 1930-talet va han øvebevist om at Europas jøder måtte ryddas av veien. Om de sko sendas te Madagaskar eller Sibir, bli skutt i puljer eller dø i gasskammeret, va mindre viktig.

I januar 1942 presenterte han «den endelige løsningen» på jødespørsmålet i ein villa i bydelen Wannsee i Berlin. Wannsee-konferansen blei for nazisten Heydrich hans største øyeblikk. Hjemmeleksen e gjort – Europas jøder e talt opp, og konsentrasjonsleirene står klar. Jernbanenettet fungere, og Zyklon-B gassen har vist seg effektiv. Med godkjenningsstempel fra Hitler og Himmler kan Heydrich iverksetta Holocaust. Samtidig har Heydrich blitt udvalgt av Hitler te å få orden på det urolige området Böhmen og Mähren (dagens Tsjekia). Her styrte han med jernhånd og blei kalt «Slakteren fra Praha».

Dermed hadde den tsjekkosllovakiske eksilregjeringen fått et opplagt mål for ein modstandsaksjon. Den 29. desember 1941 blei to tsjekkosllovakere sendt ud i fallskjerm rett ved Pilsen – det va Jan Kubis og Josef Gabcik.

De to registrerte at Heydrich daglig kjørte i ein åben bil fra slottet sitt i Patenske Brezany te Praha – fordi han meinte at folk ville mista någe av frykten for han hvis han gjemte seg vekk. Jan og Josef registrerte òg at bilen kjørte ein veldig krapp sving i forstaden Lieben, og då måtte farten reduseras kraftig.

27. mai 1942 – i merr enn ein time har 30 år gamle Gabcik venta utålmodig ved ein trikkeholdeplass i Lieben. Der e så varmt at svetten piple frem på pannen. Alligavel har han ein regnjakke så henge øve armen. Onna jakken skjule Gabcik ein maskinpistol – den engelskproduserte Sten Gun Mk II FF 209.

På fortauet tvers øve gadå står den 28 år gamle Jan Kubis og lene seg mod ein lyktestolpe, og han holde på ein koffert med to håndgranater. De to vente på ein svarte Mercedes og ein nazist med svarte sjel.

Nå e 38 år gamle Heydrich på toppen av nazikarrieren. Som nestkommanderende i SS og øverste sjef for etterretningstjenestene SD og det hemmelige politiet Gestapo, har han fått ein sentral rolle i Det tredje rikets toppledelse.

Så får de to partisanene se et lysglimt fra et speil – et signal fra lenger oppe i veien, der Jozef Valciks har tatt oppstilling for å speida itte Heydrich. Gabcik springe øve gadå te Kubis, idet ein trikk stoppe for å sleppa av passasjerer.

Klokkå 10.32 komme ein Mercedes Cabriolet 320 med nummerskiltet SS-3 te syne. De e bare to i bilen – sjåføren foran, og Heydrich sidde rolig i bagsedet.

I den krappe svingen må sjåføren senka farten. Då bilen e få meter fra Gabcik, rive han regnjakken te side, blotte maskingeværet og trykke på avtrekkaren. Men ingenting skjer. Gabcik hadde någen grønnsagsrester i lommen, og de va komt inn i løbet på maskingeværet.

Mens Gabcik fomle febrilsk med våbenet, beordre Heydrich sjåføren te å stoppa. Uredd reise han seg fra bagsedet av den åbne bilen, trekke pistolen og sikte direkte på modstandsmaen. Gestaposjefen trykke på avtrekkaren, men heller ikkje her skjer det någe – det komme bare et klikk. Pistolen va ikkje ladd.

Då e det Jan Kubis sin tur. Han kaste ein håndgranat mot Heydrich, men ikkje langt nok – så granaten eksplodere ved bilens høyre baghjul. Men det vise seg å vær nok. Eksplosjonen får metallsplinter fra bilen og hestehår fra polstringen i bilsedet te å bora seg inn i Heydrichs rygg.

Himmler sendte sine beste leger, men Heydrich døde i store smerter på sygehuset 4. juni 1942. Sårinfeksjon og blodforgiftning blei oppgitt som dødsårsag.

Onna ein storslagen statsbegravele i Berlin fekk Heydrich de høye udmerkelsene Den germanske orden og Blutorden av Hitler. Og Der Führer roste Heydrich som «mannen med et hjerte av jern».

Jan Kubis og Josef Gabcik blei forrådt av ein av sine egne – han hette Karel Curda. Han avslørte at de så sto bag attentatet, gjemte seg i krypten i St. Kyrillos og St. Methodios-kirken i Reslovagaten. Der va i alt syv personer så holdt stand ein stund, men då tyskerne va på vei inn i krypten om morgningen den 18. juni, gjorde Jan og Josef selvmord. Karel Curda blei stilt for ein domstol i Praha i 1946, dødsdømt og hengt.

Dette va kortversjonen. Les merr! Bogå hette «Syv menn ved daggrø» og forfattar e Alan Burgess. Prøv et antikvariat eller på biblioteket.